

Logistika Zamonaviy Fan Sifatida Vujudga Kelishi Va Nazariy Asoslari

Tinicheva Marjona¹

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'lgan logistika va uning vujudga kelish tarixiga bag'ishlanadi. Logistika yo'nalishining rivojlanishi uchun hissa qo'shgan olimlar va ularning fikrlari, ta'riflari maqolada aks etgan.

Kalit so'zlar: logistika, logistlar, ta'minot, ishlab chiqarish, sotish, transport logistikasi.

KIRISH. O'zbekiston Respublikasida o'tkazilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy islohotlar muvaffaqiyati, ko'p jihatdan, muomala sohasining samarali faoliyati, ishlab chiqarish vositalari bilan ulgurji savdoning keng rivojlanishi, ishlab chiqarish texnikasiga mo'ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi to'g'ri aloqalar, hududlarning xalq xo'jalik tarmoqlari, aksiyadorlar birlashmalari, turli mulk shakllaridagi ishlab chiqarish va tijorat sub'yektlariga xizmat ko'rsatuvchi transportning sifati bilan ko'proq bog'liq bo'ladi. Bu maqsadlarga erishish uchun rivojlangan mamlakatlarning tajribasini o'rganish bilan birga vatanimizda logistika sohasida bozor iqtisodiyotida turli mulkchilik shakllarini hisobga olgan holda ishlab chiqarish munosabatlari sohasida mahsulot harakatlarini optimallashtirishning ilg'or yo'nalishlaridan foydalanish ham ma'lum bir ahamiyatga ega bo'ladi.

Logistika bo'yicha mutaxassislar moddiy - texnika ta'minoti, transport va tovar harakati haqidagi axborotlarni yagona tizimga integratsiyalashuvini ta'minlashga intilishmoqda, bu esa ushbu sohalarning har birini ish faoliyatining samarasi va tarmoqlararo samaraning ortishiga olib kelishi kerak. Chet ellarda nazariya sifatida logistika mustaqil fan bo'lib ajralib, oliy o'quv yurtlarida, izlanishlar sohasi hamda ilmiy ishlab chiqarishda o'rganilmoqda. Ko'pgina oliy o'quv yurtlarida boshqaruv xodimlarini tayyorlash uchun informatika va marketing bilan birga "logistika" mutaxassisligi mavjud va bitiruvchilarga mos mutaxassislik berilmoqda.

Logistika tushunchasi o'zining qadimiy tarixiga ega "Logistika" so'zi kelib chiqishi bo'yicha yunonchadir. Qadimgi Afinada maxsus amal - «logist» yoki ijtimoiy o'z-o'zini boshqarish amaldori bo'lgan (eramizgacha V asrda 30 ga yaqin). Logistlar har yili qur'a tashlash yo'li bilan belgilanganlar; ularning vazifasiga vakolati tugagan boshqa amaldorlarning hisobotlarini tekshirish va bu hisobotlarni faxrli fuqarolar kengashiga tasdiqlashga topshirish kirgan, kengashning qarori yakuniy bo'lgan. Qadimgi Rimda ba'zi bir ma'muriy va diniy vazifalarni bajaruvchi amaldorlar logistlar deb atalganlar. Vizantiya imperatori Lev VI (866-912 yillar) davrida logistika armiyani ta'minlash va uning ko'chishini boshqarish san'ati sifatida ta'riflangan.

Nemis tadqiqotchisi G.Pavellek ta'kidlashicha Vizantiya imperiyasida logistikaning belgilanishi "armiyaga maosh to'lash, uni kerakli tartibda qurollantirish va taqsimlash, uning ehtiyojlari haqida o'z vaqtida va to'liq darajada g'amxo'rlik qilish, ya'ni shaxsiy qurolli kuchlar harakatlanishi va taqsimlanishiga rahbarlik qilishdan" iborat bo'lgan.

"Logistika" so'zi barcha asosiy Yevropa tillarida mavjud, ammo ulardan har xil ma'nolarda foydalanadilar. "Logistika" atamasidan mashhur olimlar, faylasuflar, sarkardalar o'z asarlarida foydalanganlar. Buyuk nemis matematigi G.V.Leybnis (1646-1716) bu atamadan "Xulosalarni hisoblash" yoki matematik mantiq ma'nosida foydalangan.

¹ QarMII "Logistika" yo'nalishi talabasi

XIX asrda bu atamadan kelib chiqishi shveytsariyalik bo'lgan taniqli harbiy nazariyachi va tarixchi Antuan-Anri Jomnin (1779-1869) o'z asarlarida foydalangan. 1813 yildan boshlab u Rossiyada Aleksandr I ning shtabida ishlagan, 1826 yilda infanteriya generali unvonini olgan. Nikolay I ning harbiy maslahatchisi bo'lgan va Sankt-Peterburgdagi harbiy akademiyaning asoschilaridan biri bo'lgan (1828). Shahzoda Aleksandr II ning shaxsiy o'qituvchisi bo'lgan, haqiqatan ham uning uchun muallifning logistika bo'yicha eng muhim asari yozilgan va keyinchalik u ko'pgina tillarga tarjima qilingan. U logistikani o'z ichiga rejalashtirish, boshqarish, ta'minlash, qo'shinlarni joylashtirish joyini belgilash, armiyaga transport xizmatini ko'rsatish bilan bog'liq masalalarning keng doirasini oluvchi qo'shinlarni boshqarishning amaliy san'ati sifatida belgilagan. 1884 yilda Amerika harbiy-dengiz floti instituti kemachilik zarurlari uchun "logistika" tushunchasini kiritgan. 1904 yilda Jenevada Itelson, Laland va Kutuyurlarning taklifi bo'yicha falsada kongressi logistikani matematik mantiq sifatida belgilagan.

Logistika tamoyillari Ikkinchi Jahon urushi davrida Amerika armiyasida moddiy – texnika ta'minoti hamda qurol-yarog', oziq-ovqat, transportni yetkazib beruvchilar va qo'shinlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni tashkil qilish sohasida keng rivojlangan. Taktika, strategiya va razvedka bilan bir qatorda "Logistika" atamasi bilan fuqarolik korxonalarining ta'minot-sotish faoliyati belgilanishi mumkin.

XX asr oxirida logistika faniga xarid qilish (ta'minlash), ishlab chiqarish, sotish (taqsimlash), transport, axborot logistikasini oluvchi fanga aylangan. Inson faoliyatining sanab o'tilgan sohalarini yetarlicha o'rganilgan va tegishli adabiyotlarda bayon qilingan. Logistik yondashishning yangiligi esa sanab o'tilganlar va faoliyatning boshqa sohalarini istalgan natijaga oqimlarni muvofiq to'g'ri boshqarish yo'li bilan vaqt va resurslarning eng kam harajatlari yordamida erishish maqsadida integratsiyalashdan iboratdir. Shunday qilib, logistika avvallo, iste'molchilarga, ularning so'rovlarini ko'proq qanoatlantirishga harakat qilgan holda ishlaydi.

1992 yil Stokgolmda Logistika Yevropa assotsiatsiyasi Xalqaro simpoziumida logistika atamasining umumqabul qilingan ta'rifining hali yo'qligi ta'kidlangan. Bu rivojlanishning yaqqol aks ettirilgan dinamikasiga ega yangi ilmiy yo'nalish bo'lganligi sababli ushbu tushunchaning turli ifodalanishlari taklif qilingan. Logistikaga tegishli ta'riflardan ba'zi birlarini ko'rib chiqamiz:

- bu iste'molchi talablarini ko'proq qanoatlantirish maqsadlarida xomashyo, yarim fabrikatlar, tayyor mahsulotlar va tegishli axborotlarni jamlash, saqlash, ishlab chiqarilgan joydan iste'mol joyiga tashish va uzatishning texnologik va tejamkor samarali operatsiyalarini rejalashtirish, amalga oshirish va nazorat qilish jarayonidir. Sanab o'tilgan operatsiyalar materiallar va axborotlarning kirish va chiqish, ichki va tashqi oqimlari ustida o'tkaziladi (ushbu talqin logistik menejmentning kengashi tomonidan berilgan);
- sanoatda logistika ishlab chiqarishni xomashyo va materiallar bilan ta'minlash va tayyor mahsulotlarni sotishni tashkil qilishdir. (Ishlab chiqarish va zahiralarni boshqarish muammolarining Amerika jamiyati);
- bu ishlab chiqaruvchidan xomashyo, materiallar, butlovchi qismlar va tayyor mahsulotlarni joylashtirish va ishlab chiqaruvchi firma orqali iste'molchilarga harakatlanishini boshqarishdir (firma Goopere & Lybrand);
- bu yangi ilmiy yo'nalish, ishlab chiqarish va energetika tizimlaridagi moddiy va axborot oqimlarining harakatlanishida rejalashtirish, boshqarish va kuzatish haqidagi ta'lim (prof. A.A.Smexov, Rossiya);
- bu korxonaga kelib tushuvchi, u yerda ishlab beruvchi va bu korxonadan chiqib ketuvchi moddiy oqim va tegishli axborot oqimini rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilishdir (prof. G.Pavellek, Germaniya);
- moddiy va axborot oqimlarini birlamchi manbadan va yakuniy iste'molchigacha masofa va vaqtdagi harakatini rejalashtirish, tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish va tartibga solish haqidagi fan (A.N.Rodnikov);

- bu avvallo, yirik ishlab chiqarish - xo‘jalik (sohaviy, mintaqaviy, xalq xo‘jaligi) tashkilotlari, yirik ko‘lamli tadbirkorlik va tijorat faoliyatidagi belgilangan ilg‘or tafakkur, eng samarali metodologiyadir («erkin» bozor iqtisodiyotiga tatbiq etganda) (A.T.Semenov);
- bu katta tizimlarda oqimlarni boshqarish haqidagi fandır (B.K.Plotkin);
- bu moddiy, tovar va axborot oqimlarini tashkil qilish va muvofiqlashtirish tizimi yo‘li bilan jamiyat ishlab chiqarish kuchlari o‘zaro samarali hamkorligining ilmiy qurolidir (N.V.Afanaseva);
- bu amaliy fan, uning predmeti tizimi iqtisodiy yondashish asosida iqtisodiy obyektlarni boshqarishni muvofiqlashtirish metodologiyasidan iboratdir. (K.V.Inyutina)
- keng ma‘noda logistika - belgilangan mikro, mezo, makroiqtisodiy tizimda uning oldiga qo‘yilgan maqsadlarga erishish uchun moddiy oqimlar, xizmat oqimlari va ular bilan bog‘liq axborot va moliyaviy oqimlarni boshqarish va muvofiqlashtirish haqidagi fan (V.I.Sergeyev). V.I.Sergeyev logistikani tor ma‘noda tadbirkor nuqtai nazaridan amaliy yo‘naltirilgan mexanizm sifatida ko‘rib chiqadi: bu moddiy va servis oqimlari, hamda ular bilan birga bo‘luvchi axborotlar va moliyaviy mablag‘lar oqimlarini samarali (yakuniy iste‘molchilarning mahsulot va xizmatlar sifatiga talablarini qanoatlantirishga umumiy harajatlarni pasaytirish nuqtai nazaridan) boshqarish hisobiga biznesni tashkil qilishning strategik, taktik, operativ maqsadlariga erishishga yordam beruvchi menejmentning integral qurolidir;
- bozor iqtisodiyoti tizimida moddiy, moliyaviy, mehnat, huquqiy va axborot oqimlari majmuasining harakatlanish jarayonini rejalashtirish, tashkil qilish va vazifaviy boshqarish va nazorat qilishning nazariyasi va amaliy faoliyati (O.A.Novikov va S.Uvarov);
- moddiy resurslar, tovarlar nazorat qilish tashqarisidan xomashyo va materiallar xarid qilinishi, ularni ishlab chiqarishdan o‘tishidan boshlab, to tayyor mahsulotlarni iste‘molchilargacha yetkazib berishgacha harakatlanishini muvofiq, foyda olish nuqtai nazaridan jadallashtirish maqsadida har bir korxonaga uchun ishlab chiqilgan tizimdir («Dandas» - eng yirik - nemis, transport - foydalanish firmalaridan biri).

Ta‘kidlab o‘tilgan farqlarga qaramay, logistikaning sanab o‘tilgan tushunchalari yagona umumiy element - ratsionallik va umumiy maqsadga ega. Shunday qilib, logistika xomashyo va materiallarni ishlab chiqarish korxonasiga yetkazish, xomashyo, materiallar va yarim fabrikatlarni zavod ichida qayta ishlab chiqish, tayyor mahsulotni iste‘molchiga, uning manfaatlari va talablariga muvofiq yetkazish hamda tegishli axborotlarni uzatish, saqlash va ishlab chiqish jarayonida amalga oshiriladigan tashish, omborga joylashtirish va boshqa moddiy va nomoddiy operatsiyalarni rejalashtirish, nazorat qilish va boshqarish haqidagi fan sifatida ko‘rib chiqish mumkin (Rodnikov A.N. Terminologicheskiy slovar. 2000). Logistika iqtisodiy faoliyatning ta‘minot, ishlab chiqarish, sotish, transport logistikasi kabi sohalarini birlashtiradi.

Адабиётлар рўйхати:

1. <https://uz.opentran.net/ingliz-ozbek-tarjima/logistics.html>
2. <http://uzavtosanoat.uz/uz/>
3. Q.Dadaboyev. Logistika. “Iqtisod-Moliya” 2007.
4. D.M. Umarov. M.A. Bo‘ronov. “Logistika”. Cho‘lpon-2016.
5. M.N.Juraev, A.E.Yusupov. Transport logistikasi. Qarshi - 2016.
6. Toxirovna S. G. Farmers-Food Sustainability Services //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – C. 899-904.
7. Toxirovna S. G. Dehkan Farm-Services To Sustain Food Supply //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – T. 6. – C. 1-5

